

JÓZEF KOŚĆ

DEKRETACJE W LUSTRACJI ZIEMI LWOWSKIEJ Z XVII WIEKU

Urzędnicy lustracyjni, powołani przez sejm Rzeczypospolitej, kontrolowali i opisywali dobra królewskie, które znajdowały się w granicach ziemi lwowskiej, w roku 1661 i 1662. Lustratorzy mieli przede wszystkim określić dochody skarbu koronnego z tych dóbr i ustalić należne kwoty podatkowe.

Dokumentem z przeprowadzonego przez lustratorów postępowania urzędowego był rękopiśmienny operat lustracyjny ziemi lwowskiej¹ uwzględniający jej podział na starostwa, tj. lwowskie, drohowiskie, żydaczowskie, dolińskie, jaworowskie, kamionackie i grodeckie², przy czym w poszczególnych starostwach zostały opisane i zinwentaryzowane zamki, miasta, wsie, folwarki, dwory, lasy i jednostki administracyjno-gospodarcze, np. dzierżawy, wójtostwa, popostwa, które podlegały podatkowi kwarcianemu.

Komisja lustracyjna ziemi lwowskiej, podobnie zresztą jak komisje kontrolujące królewszczyzny ziemi halickiej, chełmskiej, sanockiej i przemyskiej województwa ruskiego, przyjmowała także skargi, suplikacje, protestacje i manifestacje, które przedkładali jej ogólnie tylko mianowani mieszczanie oraz poddani, ale także szczegółowiej określani petenci o różnym statusie społecznym,

Dr hab. JÓZEF KOŚĆ – profesor nadzwyczajny w Zakładzie Historii Języka Polskiego i Dialektologii UMCS; adres do korespondencji: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Filologii Polskiej, Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4A, 20-031 Lublin; e-mail: jozef.kosc@wp.pl

¹ *Lustracja województwa ruskiego 1661-1665*, cz. 2: *Ziemia lwowska*, wyd. E. i K. Arłamowscy, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974. Z tego źródła pochodzą wszystkie przytoczenia materiałowe podawane w tekście artykułu.

² Taką formę mają określenia tych starostw w operacie lustracyjnym ziemi lwowskiej.

np. kupcy, urzędnicy, ziemianie, rzemieślnicy, dzierżawcy, plenipotenci czy wybrańcy.

Relacje z wyrażanych w skargach kontrowersji prawnych, które rozstrzygali siedemnastowieczni lustratorzy ziemi lwowskiej, tj. Jan Franciszek na Łubowicach Łubowicki, kasztelan wołyński, Jerzy z Mrozowicz Mrozowicki, pisarz ziemski halicki, i Stanisław Makalski, pisarz skarbu koronnego³, mają w operatach lustracyjnych strukturę złożoną, którą wypełniają takie komponenty, jak:

– skarga, np. *Przy odprawowaniu lustracyjnej wsi tej Humiencu do Sczerca należącej, przelozył skargę p. Wojciech Stanisław Pudłowski, plenipotent JMP starosty sanockiego i sczerzeckiego naprzeciw popa tej wsi i innych na tym popostwie mieszkających osób świeckich, iż oni ani pop, ani żaden z nich nie mając konsensu IMMPP starostów i niniejszego JM, ani przywilejów od KJM, posiadwszy łąn, wielkie w lasach szkody czynią, gdy ich wyjedzie wozów 4, a żadnych podatków nie dają JMP dzierżawcy* [117]

– tzw. produkowanie dowodów prawnych, np. *Na tę skargę kazaliśmy produkować popowi i inszym tam mieszkającym prawa, konsens, przywileja. Przywileju oryginału non produxit, tylko ekstrakt grodu lwowskiego* [117],

– zeznanie świadka, np. *stawiwszy zaraz woźnego, który jako iuratus przed nami zeznał, że do puszcze niedawnemi czasy zjeżdżał i pnie świeże na 500 widział* [39], *A tak my lustratorowie [...] uczyniwszy inkwizycyją z poddanych i z tamecznego urzędnika, że nie więcej wywożą tylko po trzy wozy, i to nie zawsze na tydzień* [40], *Któremu mniej wiary dając, kazaliśmy im zeznać sub iuramento, z jak wielu łąnów meszne kościołowi sczerzeckiemu ex antiqua fundatione należyte płacą i oddawają; dowiedli tego, że tylko z półsiódmu łąnów meszne za ten rok oddali i zapłacili* [105]

– replika obiektu skargi, np. *Na co in absentia JMP Branickiego, p. Jan Karczewski, rokitnicki natenczas urzędnik, replikował, że niesłusznie JMP Branicki accusatur, bo jeżeli jest jakie spustoszenie, tedy przez samego JMP Anczowskiego, który tak poddanemi, jako i końmi swemi drwa do kamienice wozi* [39], *replikowali na to reverendi patres od nas lustratorów wezwani, że to czynili non proprio motu, ale za miłościwą JKM łaską privilegium sobie do czasu i to tylko na pewne fury dano* [64], *Replika popa humienieckiego: iż ja gotowem się pokłonić JMP starości, lubo pół łąnu mam wydzielonego z gromadzkich, a pół łąnu z JMP starosty pół* [117], *Replika osób świeckich na*

³ *Lustracja województwa ruskiego*, cz. 2, s. 37.

tymże łanie mieszkających: iż my rozrodziliśmy się z popów i jako krewni osiadamy popostwa [117]

– dekretacja⁴, np. *My tedy przychylając się do praw o popach opisanych i zwyczajów i samej słuszności, przy tymże łanie popa, namiesnika parafiej szczyrzeckiej, zostawujemy, ażeby chwala Boga rozmnażała się, na tymże łanie zostawujemy i dziaka, tak aby tylko 2 osoby na przerzeczonym łanie były, pop a dziak, oddając czynsz iuxta lustrationem 1616 i terażniejszej [117-118], Zaczynamy też, aby każdy takowe podatki płacił nakazujemy. Do czego ma i zamek miastu dopomóc, aby każdy, lubo z stanu szlacheckiego będzie, wszelakie podatki i składki na żołnierza płacił [107].*

Wymienione komponenty tekstowe dokumentują istotną fazę procedury lustracyjnej, która obligowała lustratorów ziemi lwowskiej do przyjmowania skarg, przeprowadzania postępowania dowodowego i wydawania wiążących decyzji urzędowych odnośnie do lokalnych spraw spornych.

Relacje z tych spraw były spisywane w operatach lustracyjnych przeważnie w wersji zredukowanej, uproszczonej, która zawiera zwykle tylko dwa, spośród wyżej wymienionych, konstytutywne segmenty, tj. skargę i dekretację, np.

– skarga: *Ciż mieszczanie skarżyli się na JMP Turckiego, części jednej Bobrki dzierżawcy, że granicę albo miedzę, która tak ku miastu Bobrcze, jako i do łanów wsi bobreckiej dzierżawy należy, przeorał i zboże tam posiał, także sianożęci ich bydłem swoim psuje i spasa [26]*

– dekretacja: *Iniungimus tedy JMP Turskiemu i innym IMPP dzierżawcom, aby tego zaniechał, a miedzę, ex antiquo jako była, takową zostawił, sianożęci nie spasał, a in quantum by tego nie uczynił, salvam viam agendi za dworem o to mieszczanom zostawujemy [26].*

Dekretacje lustratorskie stanowią zatem kategorię prawną na wnoszone do komisji lustracyjnej skargi i z tego powodu są z nimi ściśle zespolone strukturalnie, co wyraża się w powielaniu ich ekwiwalentnych elementów tekstowych⁵, tj. przede wszystkim nominacji uczestników sporu oraz

⁴ Terminu *dekretacja* używam w nawiązaniu do historycznego już znaczenia leksemu *dekret* ‘wyrok sądu, postanowienie sądu’, gdyż dekretacje lustratorskie wydawane przez komisje lustratorskie w imieniu ówczesnej Rzeczypospolitej miały w istocie charakter orzeczeń (choć pozasądowych), rozstrzygających cywilne sprawy sporne. Por. hasło *dekret* w: S.B. L i n d e, *Słownik języka polskiego*, t. I, Lwów 1854, s. 422; *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. II, Warszawa 1960, s. 64; *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszkiewicz, M.R. Mayenowa, S. Rospond, S. Sasaki, W. Taszycki, J. Woronczak, t. IV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 576-578.

⁵ Por. J. B a r t m i ń s k i, S. N i e b r z e g o w s k a - B a r t m i ń s k a, *Tekstologia*, Warszawa 2009, s. 273-277.

wskazania przedmiotu kontrowersji, np. *Uskarżał się przed nami JMP dzierżawca i poddani wsi Jemielnej, że do wsi Zernisk dzierżawy JMP Morawca za nieboszczyka JMP wojewody poznańskiego odjęto pułanku roli, z którego dotąd poddani jemieleńscy pobory niesłusznie płacą. Wkładamy to na JMP dzierżawcę terażniejszego, aby to prawem czynił i to pułkanu roli do Jemielnej windykował* [213]⁶.

Wersja podstawowa tekstu dekretacji lustracyjnej realizuje się w następującym schemacie strukturalnym i semantycznym, uwarunkowanym pragmatycznym: „kto nakazuje (postanawia) co komu (wobec kogo) w reakcji na skargę”, który jest obudowany sekwencjami tekstowymi, tworzącymi wariant rozszerzony orzeczenia⁷.

Schemat ten wypełniają niżej zestawione segmenty tekstowe, które razem konstytuują dekretację.

Nominacja dekretującego decydenta jest wyrażana w sposób wariantywny, najczęściej jednak zaimkiem osobowym w formie mianownika l.mn. (*my*), rzeczownikiem w tejże formie (*lustratorowie*), nazwą instytucjonalną (*urząd lustratorski*) lub tylko pośrednio wyraża ją forma czasownikowa w 1. osobie l.mn., sygnalizująca kolektywny status decydenta, np. *A tak my lustratorowie [...] iniungimus, żeby drzewa i drew nie wywozili* [39], *my iniungimus JMP dzierżawcy pro tempore esistenti, aby im zupełny łan wydzielony i wymierzony był* [74], *Co my uważywszy, wkładamy to na JP dzierżawcę, aby z PP. poborcami o niesłuszne z 16 łanów wybieranie podatków prawem czynił* [102], *pozwalamy powagą urzędu naszego lustratorskiego, aby i diak dla śpiewania z nim drugi na temże łanie zostawał* [117], *Wkładamy to na JMP dzierżawczyną, aby o to prawem czyniła* [80]. Wymienione deskrypcje osobowe i nieosobowe o znacznym stopniu ogólności mają notację personalną, wyrażoną imionami, nazwiskami i tytułaturą lustratorów, która znajduje się w ramie metatekstowej operatu lustracyjnego i jest dodatkowo sygnowana pieczęcią urzędową: *Conscripta et finta lustratio terrae Leopoliensis est diebus Octobris a. D. 1662. Jan Franciszek Łubowicki Kasztelan wołyński Stanisław Makalski Pisarz Skarbu Koronnego* [213].

Wypowiedzi dekretujące mają charakter performatywny i wyrażają językowo niesymetryczne relacje zachodzące między decydem, czyli komi-

⁶ Drukiem pogrubionym wyróżniam analizowane segmenty tekstu źródłowego.

⁷ Por. inne historyczne i współczesne wzorce tekstów urzędowych w: B. Żmigrodzka, *Testament jako gatunek tekstu*, Katowice 1997; E. Malinowska, *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Opole 2001; K. Wyrowska, *Skarga jako gatunek mowy*, Katowice 2002.

sją lustracyjną, a obiektem i podmiotem skarg, regulując zachowanie i postępowanie uczestników sporu. Wypowiedzi te w operatach lustracyjnych są zawsze skierowane personalnie i mają charakter dyrektywny oraz decyzyjny.

Na wypowiedzi dyrektywne składają się:

a) nakazy, zakazy i pozwolenia wskazanego postępowania skierowane ku obiektowi dekretacji: *Iniungimus [...] aby tego zaniechał, a miedzę, ex antiquo jako była, takową zostawił, sianożęci nie spasał* [26], *iniungimus, żeby drzewa i drew nie wywozili ani przedawali, na własną tylko domową potrzebę, i to z ochroną puszcze, zażywający* [39], *iniungimus JMP dzierżawcy, żeby tego serio przestrzegal, pustoszenia bronil i sam nie pustoszył* [64], *wkładamy to na JP dzierżawcę, aby z PP. poborcami o niesłuszne z 16 łanów wybieranie podatków prawem czynił* [102], *Zaczym też, aby każdy takowe podatki płacił nakazujemy. Do czego ma i zamek miastu dopomóc, aby każdy, lubo z stanu szlacheckiego będzie, wszelakie podatki i składki na żołnierza płacił* [107], *pozwalamy powagą urzędu naszego lustratorskiego, aby i dziak dla śpiewania z nim drugi na temże łanie zostawał* [117], *deklarujemy, aby się żaden z pomienionych osób nie ważył się rąbać na przedaż i budynki, ale tylko na opał i domową potrzebę* [141],

b) nakazy wskazanego postępowania, tj. windykacji, skierowane do podmiotu wnoszącego skargę: *wkładamy to na JMP dzierżawcę terażniejszego i na potym będącego, aby tego nie dopuszczał i diminutionem fundi iure windykował* [45], *Przeto iniungimus JWJMP dzierżawcy, aby to prawem windykował* [99], *iniungimus JMP staroście kamioneckiemu [...], aby o to prawem czynił i wszystkie lasy i bory, które ex antiquo do starostwa kamioneckiego należą, foro competenti windykował* [172], *Wkładamy to na JMP dzierżawcę terażniejszego, aby o to prawem czynił i to półłanku roli do Jemielnej windykował* [213].

Przytoczone przykłady realizują klasyczną strukturę wypowiedzi dyrektywnej i składają się z dwóch segmentów⁸. Pierwszym jest operator dyrektywny wyrażony w języku łacińskim lub polskim, który stanowczo werbalizuje w formie liczby mnogiej formułowany kolektywnie nakaz, zakaz i pozwolenie, np. *iniungimus, wkładamy, nakazujemy, deklarujemy, pozwalamy*. Drugi wyraża z kolei w formie wypowiedzenia podrzędnego powinność adresata formuły dyrektywnej, jaką nakładają na niego urzędnicy lustracyjni, których dyrektywy mają swoje źródło w polskich normach prawnych, np. *aby to prawem windykował* [99], *aby z PP. poborcami o niesłuszne z 16 łanów wybieranie*

⁸ Por. K. Opałek, *Z teorii dyrektyw i norm*, Warszawa 1973, s. 57.

podatków prawem czynił [102]. Używane w tym segmencie dyrektywy czasowniki w formie 3. os. l.poj. i l.mn. są wyrazistym sygnałem personalnego ukierunkowania nakazów lustracyjnych, np. *aby [...] nie wywozili, aby [...] płacił*. W wymienionych przykładach leksemy z jawnym znaczeniem dyrektywnym są połączone z następującymi po ich wypowiedzeniami spójnikami *aby, żeby*, co jest charakterystyczne również dla współczesnych wypowiedzi administracyjnych⁹.

Tekstowymi poświadczeniami wyrażenia dyrektywnego tworzonego przez formę osobową czasownika *mieć* i formę czasownika w bezokoliczniku są następujące zapisy: *ma i zamek miastu dopomóc, mają mieszczanie szcerzeccy czynsz, osep, kapłony i kury do zamku podług praw dawnych i zwyczajów płacić i oddawać* [106]. Wyrażenia tego typu, w których *ma* występuje w znaczeniu ‘nakazuję, niech...’, występowały już w szesnastowiecznych kodeksach prawnych¹⁰.

Na dekretacje, które z kolei mają charakter **decyzyjny**, składają się:

a) postanowienia dla obiektu dekretacji sankcjonujące jego prawa wbrew wnoszonej skardze: *A tak my lustratorowie [...] tedy conservatur ten klasztor circa privilegium* [40], *tak decydujemy ad allegationem plenipotenta, że [...] samego popa zostawujemy przy przereczonym popostwie* [117],

b) postanowienia dla podmiotu wnoszącego skargę:

– dotyczące płatności podatku: *skłoniliśmy się do tego i tę naszą decyzję postanowili, aby mieszczanie szcerzeccy od daty tej lustracyjnej naszej czynszu i ospy owsowej nie płacili tylko z łanów osmi* (106)

– dotyczące tzw. przysądzenia wnoszącemu skargę: *ten pullanek chłopski JMP dzierżawcy szcerzeckiemu przysądzamy* [116].

Użyte w przytoczonych przykładach w 1. osobie l.mn. czasowniki performatywne (*decydujemy, zostawujemy, przysądzamy*) kreują stany prawne zarówno dla jednostek (np. dzierżawcy), jak i zbiorowości (np. mieszczan), realizując intencje decydentów, czyli lustratorów, które mają z kolei oparcie w aktach normatywnych ówczesnego prawa polskiego i uchwałach sejmowych o lustracjach dóbr królewskich. Sam zapis decyzji lustratorów, który był obligatoryjnym składnikiem całej procedury lustracyjnej, przesądzał o jej wykonawczym charakterze¹¹.

⁹ Por. M a l i n o w s k a, *Wypowiedzi administracyjne*, s. 59.

¹⁰ M. T. L i z i s o w a, *Język Kodeksu Olszewskiego (1550). Z recepcji staropolskiego języka prawnego-sądowego w wielkim Księstwie Litewskim w szesnastym wieku*, Kraków 2000, s. 90-91.

¹¹ Por. M. R z e s z u t k o, *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Lublin 2003, s. 74.

Nominacja obiektu dekretacji nawiązywała zwykle do jego wcześniejszego nazewnictwa wyrażonego już w skardze przedkładanej komisji lustracyjnej. Składały się na nią zatem powtórnie przytaczane antroponimy, wybrane elementy tytulatury lub tylko leksemy apelatywne określające status społeczny czy zawodowy osób podlegających dekretacji, np. *Iniungimus tedy JMP Turskiemu i innym dzierżawcom, aby tego zaniechał* [26], *wkładamy to na IMPP dzierżawców, aby tego nie dopuszczali* [26], *wkładamy to na JMP dzierżawcę terażniejszego i na potom będącego* [45], *inungimus JMP dzierżawczynej, aby tego dojrzała* [73], *deklarujemy, aby się żaden z pomienionych osób nie ważył się rąbać na sprzedaż i budynki* [141].

Dekretacje lustratorskie, jako reakcje prawne na wnoszone do komisji lustracyjnej skargi, zawierają różnorakie wskaźniki nawiązania do przedłożonych wcześniej skarg, np. *W czym aby się dalej praeiudicium dobrom i krzywdy poddanym JKM nie działały* [25-26], *A tak my lustratorowie[...] iniungimus* [39], *Więc, żeby kto inszy na karb tego klasztoru nie jeździł do lasu i nie wywoził drzewa ani drew, iniungimus JMP dzierżawcy* [64], *Przeto iniungimus JWJMP dzierżawcy, aby to prawem windykował* [99], *Co my uważwszy, wkładamy to na JP dzierżawcę, aby z PP. poborcami o niesłuszne z 16 łanów wybieranie podatków prawem czynił* [102], *Której to dezolacyjnej i dalszemu spustoszeniu tej puszczy zabiegając, deklarujemy, aby się żaden z pomienionych osób nie ważył się rąbać na sprzedaż i budynki* [141], *W którą żalostną ich querimonią wejrzawszy, iniungimus JMP staroście kamioneckiemu, aby krzywd takowych czynić nie dopuszczał* [172]. Wymienione elementy więzi tekstowej (spójniki, zaimki), choć mają różną strukturę gramatyczną, spajają zarazem syntaktycznie i semantycznie wydaną przez tę komisję dekretację z przedkładaną jej wcześniej skargą.

Poza zrekonstruowanym elementarnym aktem dekretacji znajdują się sekwencje tekstowe, które stanowią przede wszystkim prawną obudowę podjętego przez lustratorów rozstrzygnięcia.

Uzasadnienie dekretacji, które ma funkcję perswazyjną, opiera się zasadniczo na argumentach natury prawnej, ale też etycznej i religijnej, np.: *A że JMP wójtowi, a nie komu inszemu custodia należy, jako to przywilej ma w sobie locationis, tedy JMP wójt circa privilegium conservatur* [39], *W czym aby się dalej praeiudica dobrom JKM nie działały, gdyby diminucyja w dobrach JKM pomienionych za odjęciem tej wody znaczna być musiała, wkładamy to na JMP dzierżawcę* [45], *wkładamy to na JP dzierżawcę, aby z PP. poborcami o niesłuszne z 16 łanów wybieranie podatków prawem czynił, ponieważ to do posesora, który grunt trzyma, należy* [102], *namiestnika parafiej sczerzeckiej,*

zostawujemy, **ażeby chwala Boga rozmnażała się** [118]. Charakter tych argumentów podkreślają wartościujące leksemy: *chwala boża, przywilej* ‘prawny zapis majątkowy’, *dyminucja* ‘strata, uszczerbek’¹². Argumentacja stosowana przez lustratorów spełniała także rolę profilaktyczną i miała zapobiegać niekorzystnym zdarzeniom w przyszłości, np. **Więc, żeby kto inszy na karb tego klasztoru nie jeździł do lasu i nie wywoził drzewa ani drew, iniungimus JMP dzierżawcy, żeby tego serio przestrzegal** [64] *inungimus JMP dzierżawczynej, aby tego dojrzała, żeby takowe miały być okupy wybrańców, gdyż przez to służba Rzeczypospolitej ginie i zginąć by musiała* [73].

Dyrektywy i decyzje lustratorskie jako działania organu władzy państwowej opierały się na określonych podstawach prawnych i normach społecznych, które lustratorzy przywoływali w swoich dekretacjach, np.: *Co iż przeciw prawu być baczemy, iniungimus JMP dzierżawczynej, aby tego dojrzała* [73], *Przy tymże przywileju we wszystkich punktach, klauzulach, kondycjach i artykułach onę stwierdzając, pomienionych wybrańców w cale zachowujemy* [74], *O które tak decydujemy, iż dawne prawa obloquantur, statuta i konstytucje stare i nowe, że wolno szlachcie dwory i grunty miejskie trzymać i zażywać* [107], *My tedy przychylając się do praw o popach opisanych i zwyczajów i samej słuszności, przy tym łanie popa, namiestnika parafiej szczyrzeckiej, zostawujemy* [118], *iniungimus JMP staroście, który rozkazać ma dozorcóm swoim, aby tego doglądali i przestrzegali, a to pod winami w prawie pospolitym o pustoszeniu lasów i puszczy króla JM opisanemi* [141]. Przytoczone przykłady wskazują, że przywołania przepisów prawnych mają charakter lakoniczny i nie uwzględniają wszystkich składników precyzyjnej wypowiedzi normatywnej, jak to ma miejsce w decyzji finalnej współczesnej rozprawy sądowej, która wskazuje konkretny artykuł i paragraf podstawy prawnej¹³.

Kolejnym składnikiem dekretacji jest przedstawienie reperkusji w przypadku niezastosowania się obiektu dekretacji do nakazu lustratorów, np.: *Iniungimus tedy JMP Turskiemu i innym IMPP dzierżawcom, aby tego zaniechał, a miedzę, ex antiquo jako była, takową zostawił, sianożęci nie spasał, a in quantum by tego nie uczynił, salvam viam agendi za dworem o to mieszczanom zostawujemy* [26], *deklarujemy, aby się żaden z pomienionych osób nie ważył się rąbać na sprzedaż i budynki, ale tylko na opał i domową potrzebę. A jeśliby się ważyły osoby jakie rąbać i pasować,*

¹² *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M.R. Mayenowa t. VI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1972, s. 288.

¹³ Por. R z e s z u t k o, *Rozprawa sądowa ...*, s. 111.

tedy takowym ma p. podstarości z p. leśniczym grabić i zabierać [141]. Wymienione sankcje mają wyraźnie charakter warunkowy, czego wykładnikiem jest spójnik *jeśliby*.

Szczegółowe określanie sposobu wykonania dekretacji dokumentują następujące wpisy lustracyjne: *tedy conservatur ten klasztor circa privilegium [...] takim jednak sposobem, żeby bez wiadomości i opowiedzenia się leśniczych JMP Marcina Anczowskiego, sekretarza i medyka KJM, rokitnickiego natenczas wójta, któremu, a nie komu inszemu właśnie custodia puszcze i lasów podług przywileju locationis należy, drzewa i drew nie wywożono* [40], *na tymże lanie zostawujemy i dziaka, tak aby tylko dwie osoby na przerzeczonym lanie były, pop a dziak, oddając czynsz iuxta lustrationem 1616 i terażniejszej* [118].

Komisja lustracyjna nie była ostateczną instancją decyzyjną i z tego powodu w jej orzeczeniach znajdują się konstatacje i wskazania dotyczące zaawidomień instancji nadrzędnej, czyli instygatora koronnego.

W przypadku nieskuteczności dekretacji lustratorskiej obligowano obiekt postanowienia do skierowania sprawy do wyższej instancji lub wskazywano na taką możliwość: *Dezolacja zaś lasów i puszcze, żeby jaka przez kogo nie nastąpiła, powinien JMP wójt bronić, a nie obroniwszy, violatores et invasores puszcze i o spustoszeniu przez nich JMP instygatorowi koronnemu nieomieszkanie deferre* [39], *O czym będzie wolno utramque partem donieść JMP instygatorowi koronnemu* [73].

W finalnym wpisie do lwowskiego operatu lustracyjnego znajduje się konstatacja o przekazaniu orzeczenia lustracyjnego do wyższej instancji, tj. instygatora koronnego: *Wkładamy to na JMP dzierżawcę terażniejszego, aby o to prawem czynił i to półlanku roli do Jemielnej windykował, o czym deferimus instygatorowi koronnemu* [213].

*

Wszystkie wymienione i poparte licznymi przykładami powtarzalne segmenty tekstowe dekretacji kształtowały się w wieloletniej praktyce orzeczniczej komisji lustracyjnych, rozstrzygających sprawy sporne wyrażane w skargach wnoszonych do tychże komisji w trakcie przeglądu dóbr królewskich w Rzeczypospolitej szlacheckiej.

W ciągu dwóch wieków, tj. zasadniczo w wieku XVII i XVIII, doszło do stabilizacji komponentów tekstowych dekretacji, a tym samym całej jej

struktury kompozycyjnej, co potwierdzają nie tylko siedemnastowieczne operaty lustracyjne ziemi lwowskiej, ale również pochodzące z tego okresu protokoły lustracyjne ziemi chełmskiej i halickiej¹⁴.

Zatem na podstawie analizowanych materiałów można zrekonstruować schemat tekstowy dekretacji jako wypowiedzi urzędowej, która była realizowana w procesie stosowania prawa uchwalonego przez sejm Rzeczypospolitej w XVI wieku. Schemat ów w podstawowej wersji zamyka się w formule: kto nakazuje (postanawia) co komu (wobec kogo) w reakcji na skargę. Na jego pełną wersję składają się jeszcze inne komponenty tekstowe, które rozbudowując go, precyzują przede wszystkim warunki skutecznego wykonania dekretacji i jej podstawę prawną.

Kształtowanie się wzorca tekstowego dekretacji było procesem długotrwałym, który w wieku XVII osiągnął, jak tego dowodzą analizowane zapisy lustracyjne, zaawansowany etap rozwojowy, a jego najwcześniejszą fazę można rekonstruować już na podstawie średniowiecznych dokumentów urzędowych, takich jak *Ortyłe magdeburskie* czy *Statuty ziemskie*. Można przyjąć, że urzędnicy komisji lustracyjnych powoływanych przez sejm Rzeczypospolitej, którzy uczestniczyli w procedurze lustracji królewskich trwającej od XVI do XVIII wieku, przyczynili się w znacznej mierze do ukształtowania dekretacji jako zstandaryzowanego typu tekstu w polskim piśmiennictwie urzędowym.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J., Bartmińska-Niebrzegowska S.: *Tekstologia*, Warszawa 2009.
- Lizisowa M.T.: *Język Kodeksu Olszewskiego (1550). Z recepcji staropolskiego języka prawno-sądowego w Wielkim Księstwie Litewskim w szesnastym wieku*, Kraków 2000.
- Lustracja województwa ruskiego 1661-1665, cz. 2: *Ziemia lwowska*, wyd. E. i K., Arłamowscy, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974; cz. 3: *Ziemia halicka i chełmska*, wyd. E. i K., Arłamowscy i W. Kaput, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Malinowska E.: *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*, Opole 2001.
- Opalek K.: *Z teorii dyrektyw i norm*, Warszawa 1973.
- Rzeszutko M.: *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Lublin 2003.
- Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. II, Warszawa 1960.
- Linde S.B.: *Słownik języka polskiego*, t. I, Lwów 1854.
- Słownik polszczyzny XVI wieku, red. S. Bąk, S. Hrabec, W. Kuraszkiewicz, M. R. Mayenowa, S. Rospond, S. Sasaki, W. Taszycki, J. Woronczak, t. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969; t. VI, red. M. R., Mayenowa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972.
- Wyrowska K.: *Skarga jako gatunek mowy*, Katowice 2002.
- Żmigrodzka B.: *Testament jako gatunek tekstu*, Katowice 1997.

¹⁴ Por. *Lustracja województwa ruskiego 1661-1665*, cz. 3: *Ziemia halicka i chełmska*, wyd. E. i K., Arłamowscy i W. Kaput, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.

INSPECTION DECREES IN THE REGION OF LVIV IN THE 17TH CENTURY

Summary

The text type of the inspection decree can be reconstructed from the corpus of such documents issued in the region of Lviv. This text type was that of an official decree, and it was part of the legal enforcement process in the 16th-century Polish-Lithuanian Commonwealth. The main argument schema in the text type under analysis was realized through the following formulation: **who decrees what to whom in response to complaint**. Its full version also contains additional textual components that further elaborate the main structure, and which provide precise conditions on how to effectively execute the decree and on what legal grounds.

Shaping this text type was a long-term process. As presented in the analyses, the 17th-century version of the text type in case was a highly developed, advanced one. Its earliest textual sources can be traced back to the Medieval official documents. One can safely assume that the officials in inspection commissions – established by the Polish Diet, and active from the 16th to the 18th century - contributed hugely to the development of a standardized text type for this official document.

Słowa kluczowe: dekretacja, schemat tekstowy, dyrektywa, performatyw, lustracja.

Key words: decree, text type, directive, performative expression, inspection.

Translated by: Konrad Klimkowski